

S:ta Clara kyrka

© Stockholms stift
Stockholm 2008
www.svenskakyrkan.se/stockholmsstift
info.stockholmsstift@svenskakyrkan.se

S:ta Clara kyrka

Stockholms domkyrkoförsamling, Domkyrkokontraktet, Stockholms stift
kv Orgelpipan 10, Klara Östra Kyrkogata 7, Norrmalm, Stockholms kommun och län, Uppland

S:ta Clara kyrka uppfördes 1572–90. Troligen var arkitekten, byggmästaren och skulptören Willem Boy (sannolikt född 1520, död 1592) delaktig i projekteringen av Clara kyrka. Boy, som var av nederländsk börd, ledde Johan III:s viktigaste byggnadsprojekt i Stockholmstrakten 1576–92. Till dessa hör Stockholms, Svartsjö och Drottningholms slott, Riddarholmskyrkans tidigare torn samt S:t Jacobs kyrkas första byggnadsetapp. Efter en eldsvåda 1751 återuppbyggdes Clara kyrka efter ritningar av Carl Hårleman (1700–53). Helgo Zettervall (1831–1907) ledde en ombyggnad av kyrkan 1884–86, då tornet fick sin **nygotiska** form. Interiören präglas av Agi Lindegrens (1858–1927) renovering 1906–07.

Kyrkan är skyddad enligt 4 kapitlet lagen om kulturminnen.

HISTORIK

Klara kloster grundades på 1280-talet efter en markdonation av Magnus Ladulås till **klarisseorden**. Denna kvinnliga orden stod i nära anslutning till **franciskanerorden**, vars kloster låg på Gråmunkeholmen, dagens Riddarholmen. Murrester från klostret har vid arkeologiska utgrävningar påträffats på kyrkogårdens sydvästra del samt intill kyrkans sydvästra fasad. Troligen låg klosterkyrkan på den nuvarande kyrkans plats, men detta har inte kunnat fastslås. Få arkivalier finns bevarade från Klara

kloster vilket begränsar kunskapen om dess historia.

År 1527 beslutade Gustav Vasas regering att riva Klara kloster av försvarstekniska skäl. Fienden hade dessförinnan utnyttjat Stockholms malmar, där klostret låg, vid belägringar. Klosters egendomar drogs in till kronan. Nunnorna flyttades till Gråmunkeklostret, varifrån munkarna redan flyttat. Klostret omorganiserades till ett **helgeandshus**, enligt ett riksdagsbeslut 1531.

Johan III tog initiativ till uppförandet av en ny kyrka på Norrmalm, eftersom den befolkning som bosatte sig där inte längre rymdes i Storkyrkan. Grundläggningen gjordes troligen 1572. Bygget pågick 1577–90. Kyrkans arkitekt antas vara Willem Boy, som vid denna tid deltagit i flera stora kyrkobyggen. Efter 1586 är det klart att ledningen av bygget övertogs av byggmästaren Henrik ver Huffven, nederländare och biträde till Boy vid uppförandet av Riddarholmskyrkans torn. Kyrkan fick en korsformig plan, ett torn i väster med spetsig spira, oputsade tegelfasader och ett brant **sadeltak**. Invändigt var väggarna putsade och valven fick sin nuvarande form. I korsarmarna rymdes **sakristia** och **vapenhus**.

År 1751 den 8 juni utbröt en brand, Klara-branden, som drabbade en stor del av Norrmalm och även spred sig till Södermalm. Clara kyrka skadades svårt: tornspiran, taken, taklistor och fönster förstördes. Murarna och valven

stod kvar men golven och gravarna därunder fördärvades. Överintendenten och arkitekten Carl Hårleman, som även tillhörde kyrkorådet, lämnade ritningar till återuppbyggnaden av kyrkan, bara tjugo dagar efter branden. Fasaderna putsades nu och ett brutet tak, **valmat** i öster, täcktes med kopparplåt. Tornspiran fick en provisorisk huv. Redan i januari 1752 påbörjades arbetet med inredningen. I början av 1753 dog Hårleman och strax därefter återinvigdes kyrkan. Arkitekten Carl Fredrik Adelcrantz (1716–96) övertog arbetet med Clara. Han ritade en del av de fasta inventarierna så som altarpuppställningen men även den provisoriska tornhuv som var färdig 1768.

Adelcrantz' tornhuv kom dock inte att bytas ut förrän vid 1800-talets slut, vid den större ombyggnad som leddes av arkitekten Helgo Zettervall 1884–86. Enligt ritningarna skulle hela kyrkan få en **nygotisk** form, men endast tornet omgestaltades till sitt nuvarande utseende. Tjugo år senare var det dags för nästa omgestaltning. En omfattande invändig renovering utfördes 1906–07 efter ritningar av arkitekten Agi Lindegren. Genom ett helhetsgrepp där all äldre fast inredning byttes ut, utom altarpuppställningen, predikstolen och **epitafierna**, ändrade han interiörens karaktär påtagligt. Altarpuppställningens övre del förändrades dock och väggarnas nedre del fick en hög ekådrad panel. Valv och delar av väggarna dekormålades av Lindegrens svåger, konstnären Olle Hjortzberg (1872–1959), som kom att bli en uppskattad muralmålare. Målningarna i Clara var hans första egna arbete.

Troligen bildades Klara församling i och med att kyrkan stod färdig på 1590-talet och en särskild kyrkoherde tillsattes på Norrmalm. Församlingsgränsen sammanföll antagligen

med stadsgränsen. 1643 delades församlingen och öster om Brunkebergsåsen bildades Jakobs församling i och med att S:t Jacobs kyrka stod klar. Klara församling kom att kompenseras genom att Munklägret, nuvarande Kungsholmen, blev en del av Klara. Denna indelning gällde bara till 1671 då Kungsholmen blev egen församling. Mot norr utvidgades församlingen i samband med att stadsgränsen flyttades. År 1682 kom stadsgränsen att gå ungefär i dagens läge. På 1670-talet hade församlingen uppfört ett träkapell, S:t Olofs kapell, där sedan Adolf Fredriks kyrka byggdes. 1773, året innan denna kyrka invigdes, bildades Adolf Fredriks församling. Klara församlings norra gräns kom därefter att gå vid nuvarande Olof Palmes gata, Tunnelgatan och Kungsgatan. 1989 slogs Klara, Jakobs och Storkyrkoförsamlingen samman till Stockholms domkyrkoförsamling.

BESKRIVNING

Omgivningen

Clara kyrka ligger mitt i Stockholms city, på Norrmalm. Merparten av bebyggelsen kring kyrkan tillkom i samband med den sk citysanelingen under 1950-, 60- och 70-talen. Då revs nästan all äldre bebyggelse och trafiken reglerades med trafikleder. De nya hus som byggdes kom att innehålla kontor, affärer och varuhus. Byggnaderna i kvarteren närmast kyrkan är byggda under perioden 1935–70. Undantag är församlingshuset på Klara Östra Kyrkogata som byggdes 1907–10 efter ritningar av arkitekten G R Ringström och Svenska Läkaresällskapets hus bredvid, ritat av Carl Westman och byggt 1904–06. Båda husen har mycket stora kulturhistoriska värden.

Kyrkomiljön

Kyrkogården härstammar troligen från Klara klostrets tid. Storleken har varit ungefär densamma sedan 1650-talet. På 1860-talet revs de murar och portaler med smidesgrindar som uppförts under 1600- och 1700-talen. Kvar från 1700-talet är de sex **gravkor** och en likvagnsbod som är byggda mot tomtgränsen i söder. De är byggda av tegel och är putsade, liksom ett **benhus** och två **gravkor** byggda mot den norra tomtgränsen. Socklar, portalomfattningar och ornament är av sandsten. De svartmålade dörrarna är av järnplåt. I söder ligger även ett **gravkapell**, byggt 1889 efter ritningar av arkitekten F G A Dahl (1835–1927). Det är putsat i gult med ett mittparti krönt av en kopparklädd kupol. Utmed Klara Västra Kyrkogata ligger två äldre byggnader som vetter mot kyrkogården. Det södra är det gamla klockarbostället, byggt 1763 efter arkitekt J D Elfströms ritningar. Huset byggdes till norrut på 1850-talet. Byggnaden norr härom köptes av församlingen 1649 för att rymma skolverksamhet, Klara skola. Efter branden 1751 gjordes en genomgripande om- och tillbyggnad. Huset byggdes till även 1840. Den tvåvåninga byggnaden med brutet tak i söder uppfördes så sent som 1982–85.

Kyrkogårdens nuvarande plan med gångarnas läge är relativt oförändrad sedan 1846. Diagonala gångar bildar nästan en stjärna med kyrkan i centrum. På kyrkogården växer äldre och yngre lövträd på den gräsbevuxna marken. Bland gravvårdarna på kyrkogården finns många gravhällar och **tumbor** av kalksten från 1700-talet. Till de mer kända personerna som är begravda här hör Carl Michael Bellman som dog 1795. En minnessten, ritad av F V Scholander, restes över honom 1851 strax norr om västentrén till kyrkan.

Kyrkobyggnaden

Clara kyrka har en korsformig plan med tresidigt **kor** i öster och torn med huvudentré i väster. I de relativt korta korsarmarna i norr och söder finns också entréer. Norr och söder om tornet ligger envåninga tillbyggnader. Utmed **långhusets** norra och södra fasader finns också tillbyggnader som bl a innehåller vindfång och **sakristia**. Kyrkan har en stomme av tegel.

Exteriör

I exteriören skiljer sig **långhus** och torn markant åt arkitektoniskt. **Långhusets** oputsade stortegel

Exteriör från öster.

i **kryssförband** härstammar från den ursprungliga 1500-talskyrkan liksom **strävpelarna**, de stora spetsbågiga fönsteröppningarna och de runda fönstren på tvärskeppens gavlar. Sockeln består av oregelbundna granitblock. Hårlemans återuppbyggnad efter branden 1751 har gett **långhuset** dess prägelse med smidesbågar och blyspröjsade glas i fönstren, sandstensomfattningar, den putsade taklisten, de låga putsade gavelfälten över korsarmarna samt det flacka brutna koppartaket.

Kring korsarmarna ligger flera tillbyggnader från olika perioder. Hit hör **vapenhuset** i den södra korsarmens förlängning som är putsat och har ett gavelfält med sandstensornament. Vindfånget till **korets** entré i söder är också putsat. Mot **långhusets** norra fasad ligger en tvåvånig **sakristia** i rött tegel. Fönstren är rundbågiga i bottenvåningen och rektangulära på övervåningen. **Vapenhuset** i den norra korsarmens förlängning är putsat och fasaden är indelad av **lisener** medan portalen är rundbågig. Öster härom ligger en envånig **sakristia** med putsade fasader. Från denna **sakristia** leder en envånig, putsad gång till **koret**, den så kallade prästgången. Tillbyggnadernas portar är klädda med kopparplåt.

Tornet fick på 1880-talet en **nygotisk** form med en hög kopparklädd spira, spetsbågiga fönsteröppningar, **fialer** och **tureller**. De senare hade funnits på kyrkan innan den brann. 1500-talsstommen kläddes med ett hårdbränt, maskinslaget fasadtegel med band av glaserat mörkbrunt tegel. Sockeln är av släthuggen granit. Portalen i väster har kolonetter av grå granit varav en del är polerade. I **tympanonfältet** sitter en relief föreställande Kristus med **evangelistsymbolerna** skulpterad av bildhuggaren A E Brambeck. Portarna är gjorda av ek och indelade i små kassetter.

Interiör

Vapenhuset i väster är indelat i ett yttre och ett inre vindfång. I det yttre är väggar och fyllningsdörrar, som leder till en läktare, vitmålade. Det inre vindfånget är boaserat i ek med fyllningsdörrar. Även det kassettindelade taket är av ek.

Kyrkorummet är enskeppigt med läktarförsedda tvärskepp. I väster finns en orgelläktare. **Korets** norra och södra väggar är snedställda in mot den rakt avslutande östra väggen. Sju stora spetsbågiga fönster ger ett ljust rum. Längst i väster är golvnivån några trappsteg högre än **långhuset** i övrigt. Den västra väggen är boaserad liksom vapenhuset med snidad dekor och **intarsia** på dörrarna. Liksom **vapenhuset** har kyrkorummet kalkstensgolv. Mittgången är belagd med en röd textilmatta. Väggarna är vitmålade med viss dekormålning i rött, gult och svart av Olle Hjortzberg (1872–1959). Fem kryssvalv täcker **långhuset**, tvärskeppen har ett kryssvalv vardera. Valvens ribbor, **sköld-** och **gördelbågar** har samma typ av dekormåleri som väggarna. I

Kyrkorummet från orgelläktaren mot **koret**.

valvkapporna är bibliska motiv målade inom cirkelformade fält, även dessa utförda av Hjortzberg. I mittskeppet finns öppna bänkkvarter orienterade mot **koret** med en mittgång och sidogångar utmed ytterväggarna. Bänkarna är av omålad ek med fältindelade gavlar. Över bänkarna, på var sida mittgången, hänger nio elektriska armaturer. De är förgyllda med snäckformade reflektorer. På väggarna sitter ljusarmar av mässing. På mittskeppets norra vägg, direkt öster om tvärskeppet, är predikstolen placerad. Den är av trä, förutom det draperiformade bakstycket som är av gips. Korgen och ljudtaket har en rikt snidad dekor och hela predikstolen är förgylld.

Den norra korsarmen, som har en boaserad vägg mot vindfånget i norr, är möblerad med bord och stolar. I taket hänger en elektrifierad mässingskrona. I den södra korsarmen finns ett kapell, inrett under senare tid, med ett altare på hjul mot den östra väggen och en altartavla med nonfigurativt motiv i vitt, rosa och lila. I det sydvästra hörnet står en kororgel. Vindfånget mot söder är av ek och har samma utformning som det i norr.

Koret ligger betydligt högre än kyrkorummets golvnivå. I söder finns här en dörr med snidad dekor i fyllningarna och stenomfattning, framför vilken en dopfunt av vitgrå marmor med änglahuvuden och rosor i relief står. Fyra trappsteg av kalksten leder upp till **högkoret**. Även här är golvet av kalksten och väggarna är målade likt den övriga kyrkan. Ett stjärnvalv, dekorerat likt de andra valven, bärs upp av runda murpelare. Fönstren i norr och söder har glasmålningar från 1888, utförda av F X Zettlers glasmästeri i München.

På var sida om altaret, som är av brun och grön kalksten, står knäböjande änglar skulpte-

Kyrkorummet med dopfunt till höger och **koret** i fonden.

rade i vit marmor. Förlagorna i gips av JT Sergel stod på samma plats 1790–1904. Altaruppsatsens kolonner och **pilastrar** av brun och grå marmor med förgyllda korintiska kapital bär en bruten arkitrav. Uppsatsen kröns av en triangelformad dageröppning omgiven av förgyllda moln, änglahuvuden och en strålkran i relief. Altartavlan i uppsatsens mitt är målad av Jonas Hoffman 1766 och föreställer Kristi nedtagande från korset. **Altarringen** av trä har en genombruten front med snidade och förgyllda detaljer. I övrigt är den målad i grågrönt med knäfall och överliggare klädd i grön textil.

Läktarna har barriärer av omålad ek med utsirade **balusterdockor**. Orgelläktaren i väster, som har en något svängd barriär, bärs upp av två pelare av ek med snidade skulpturer. Taken under läktarna är av omålad, kassettindlad ek. På de norra och södra läktarnas väggar finns väggmålningar föreställande Klara kloster respektive Clara kyrka från olika perioder, alla målade av

Kyrkorummet mot orgelläktaren med predikstolen till höger.

Hjortzberg. Ovanför alla läktarna sitter runda fönster. Orgeln i väster är tillverkad 1907 av Åkerman & Lund och har numera 58 stämmor.

Detalj av orgelfasaden.

Fasaden är ritad av Agi Lindegren i omålad ek med rikt snidad dekor.

Det rum som byggdes som sakristia väster om den norra korsarmen är nu möblerat med stolar och bord för kaffeservering. Golvet är belagt med ekparkett, det kryssvälvda taket är putsat liksom väggarna och fönstret har smidesgaller. I arbetsrummet en trappa upp ligger ett brädgolv, taket är plant med en profilerad taklist. Fönstren har spröjsade träbågar och dörren har fyllningar. I rummet finns skåp för textiltförvaring. Den östra sakristian är kryssvälvd, har brädgolv och en trappa som leder upp till predikstolen.

Övriga inventarier

I kyrkan finns många epitafier, ett flertal utformade av Jean Eric Rehn under 1700-talets andra hälft. På den norra väggen finns i en igensatt fönsternisch ett av dessa över friherre Carl Rid-

Kyrkorummet med epitafium över friherre Carl Ridderstolpe.

derstolpe. Det är utformat i skenperspektiv föreställande ett förfallet gravvalv. Enklare utförande har de två **epitafierna** över Rehn och hans maka Anna Rungren, båda ritade av J E Rehn själv. Även **epitafiet** över Carl Hårleman är troligen ritat av Rehn. Hårleman har själv ritat två stora **epitafier** i **koret**. De är båda av kolmårdsmarmor och utformade som **sarkofager**.

Vid branden 1751, då nästan bara kyrkans murar och valv klarade sig, räddades även kyrksilvret. Kvar finns därför fortfarande silver från 1600-talet såsom en kalk, vinkanner och ljusstakar. Bland kyrksilvret finns också objekt från 1700-, 1800- och 1900-talen. Ett dopfat från 1908 gjort av A C Dufva hör till den nuvarande dopfunten. Till kyrkans textilier hör en **mässhake** av vitt siden med broderat mönster i relief från 1600-talets slut. En röd **mässhake** är från 1752. I tornet hänger fyra kyrkklockor varav två är gjutna 1751, den ena av Gerhard Meyer. De övriga två är omgjutna 1883 av tre tidigare klockor.

KULTURHISTORISK KARAKTERISTIK

Clara kyrka har murar med **strävpelare**, spetsbågiga fönsteröppningar och valv kvar från 1590-talet då kyrkan uppfördes. **Gotikens** former lever kvar, trots **renässansens** intåg, men med bredare kyrkorum och bredare fönsteröppningar än vad som var vanligt under medeltiden. De röda tegelmurarna sätter idag sin prägel på exteriören. **Långhuset** och det höga västtornet har dock helt olika karaktär. **Långhuset** fick mycket av sin form efter Klarabranden 1751 då Carl Hårleman ledde återuppbyggnaden. Tornet fick sitt nuvarande utseende i **nygotik** på 1880-talet efter Helgo Zettervalls ritningar med dekorativa inslag i form av glaserat tegel. Med sin höga

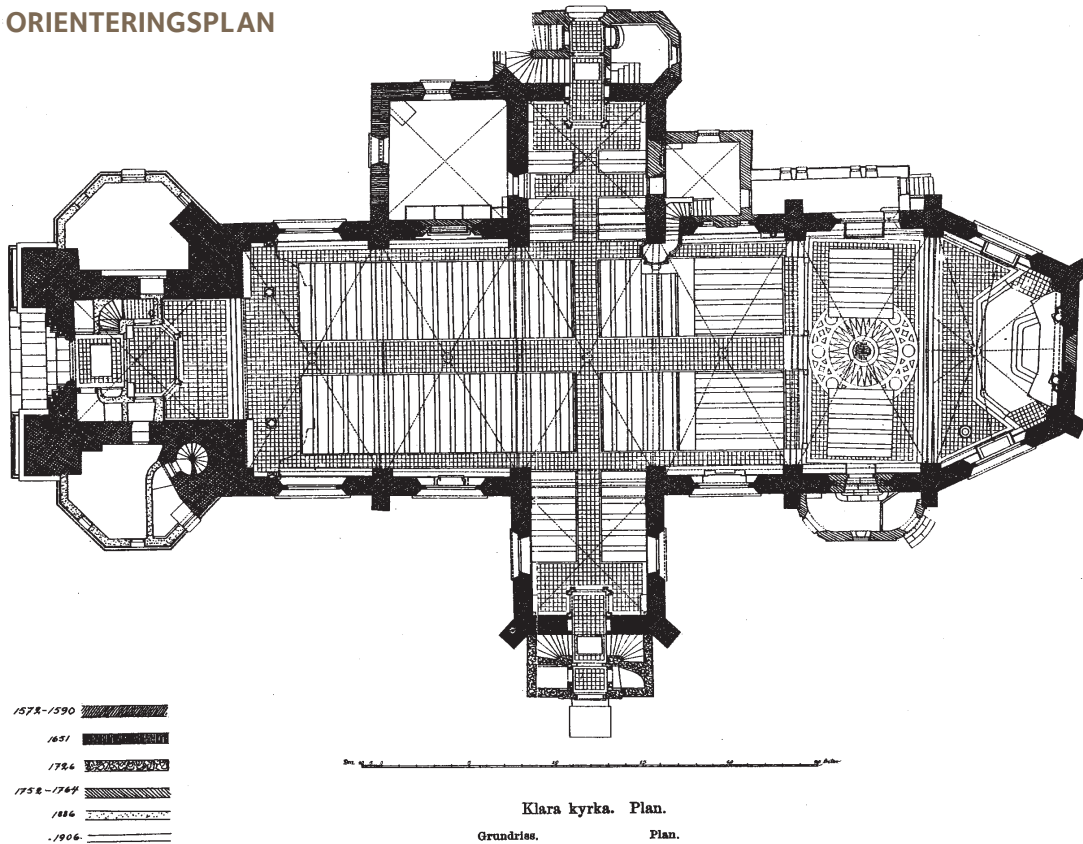
kopparklädda spira, högst i Stockholm, är den ett riktmärke och omistlig i stadsbilden.

Det ljusa och rymliga kyrkorummet präglas av Agi Lindegrens renovering 1906-07. Genom ett helhetsgrepp ersatte han 1700-talets fasta inredning med nyritade inventarier, undantaget altare, altaruppsats och predikstol. Han lät Olle Hjortzberg, som kom att bli en av landets mest uppskattade kyrkomålare, dekorera väggar och valv med ett ljust och till formen lätt måleri. Under 1900-talet har Lindegrens förändringar tonats ned vid olika renoveringar. Altaruppsatsen har återställts, en kopia av 1700-talets altarring har ersatt Lindegrens av marmor, glasmålningarna i korsarmarnas runda fönster har tagits ned, den höga bröstpanelen har tagits bort och det vit-grönrutiga marmorgolvet har lagts om i kalksten. Trots denna dämpning av Lindegrens arbete präglas kyrkan fortfarande av 1907 års renovering med den starka helhetsverkan dekormåleriet, läktarna och orgeln ger.

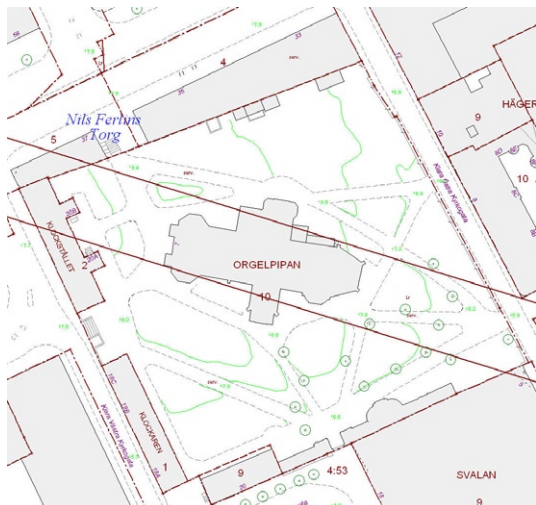
Att särskilt tänka på i förvaltning och användning av kyrkan och kyrkomiljön:

- kyrkans viktiga roll i stadsbilden med sitt karaktäristiska torn
- **långhusets** ursprungliga tegelmurar, valv och fönsteröppningar
- den av 1700-talet präglade **långhuse**exteriören
- interiörens fasta inredning från 1700-talet så som altaruppsats, predikstol och **epitafier** av hög konstnärlig kvalitet
- 1907 års renovering i form av t ex orgelfasad, läktare och dekormåleri
- kyrkogårdens långa tradition sedan Klara klostertid
- behovet av kyrkogården som en stilla plats mitt i Stockholms city.

ORIENTERINGSPLAN

Ur Staf, N och Brandel, S, S Klara kyrka i Stockholm, Sveriges kyrkor 6:1-2, Stockholm 1927.

Utsnitt ur Stockholms stadsbyggnadskontors baskarta 2007.

KRONOLOGI

År	Händelse	Källa
1572–90	S:ta Clara kyrka uppförs.	Staf 1927
1627	Tornmurarna höjs och en hög tornspira byggs.	dito
1633–34	Tornspiran och kyrktaket kläs med koppar.	dito
1648	Det första tornuret sätts upp, utfört av Lorentz Meijer i Åbo.	dito
1649	Vapenhusen i korsarmarna rivs och läktare byggs i söder och norr.	dito
1649–51	En sakristia byggs mot norra muren, väster om korsarmen. Det gamla positivet från 1628 byggs om av orgelbyggaren Mäster Filip Eisenmenger.	dito
1658	Ny altaruppsats och predikstol.	dito
1660	Läktare i två våningar byggs i väster, prydda med målningar.	dito
1664	Läktarna i korsarmarna pryds med målningar.	dito
1722–23	Nya fönster sätts in. Ny kopparklädd spira byggs efter att den övre delen blåst ned, ritad av Jöran Josua Adelcrantz.	dito
1726	Tillbyggnad mot den södra korsarmen färdigställs med trapphus och vapenhus. Arkitekt var troligen J Adelcrantz.	dito
1751	Kyrkan brinner varpå tornspiran, samtliga tak, taklister, fönster och all inredning förstörs och klockorna smälter. Murar och valv står kvar.	dito
1751–53	Återuppbyggnaden genomförs. En provisorisk tornhuv byggs med nya klockor. Nya fönsteromfattningar av sandsten och fönsterbågar av smidesjärn. Troligen muras det stora fönstret i korets östmur igen och det nuvarande lilla, runda sätts in. Murarna putsas. Den östra sakristian byggs. Nya dörrar, tvåvåning västläktare och bänkar i slutna kvarter, ny predikstol allt utfört efter ritningar av Carl Hårleman. Beslut tas att bygga vapenhuset i den norra korsarmens förlängning efter en ritning av Hårleman, som bearbetas av C F Adelcrantz efter Hårlemans död.	dito
1753	Kyrkan återinvigs.	dito
1761	Orgelläktare ritad av C F Adelcrantz invigs. Ny orgel av Gren och Stråle med fasad av C F Adelcrantz.	dito
1764	Vindfång mot korets södra fasad står klart.	dito
1768–70	Ny tornspira, ritad av C F Adelcrantz.	dito
1790	Invigning av altare och altaruppsats ritade av C F Adelcrantz.	dito

År	Händelse	Källa
1835	Påbyggnad av västra sakristian.	Staf 1927
1884–86	Tornets fasad byggs om och kläs med maskinslaget tegel. Ny tornspira. Mot tornets norra sida byggs ett pannrum och på den södra sidan ett arkivrum. I kyrkorummet läggs trägolv på bockar över 1753 års golv av tegel och kalkstensflisor. Vindfång i väster, söder och norr av omålad ek. Allt utförs efter ritningar av Helgo Zettervall.	dito
1887	Fyra stora ljuskronor av pressad mässingsplåt installeras över mittgången.	dito
1888	Korfönstren i norr och söder får glasmålningar utförda av F X Zettlers glasmästeri i München.	dito
1904	Knäböjande änglar av vit marmor skulpteras för att ersätta J T Sergels förlagor i gips, som stod på samma plats på var sida om altaret 1790–1904.	dito
1906	En gång med putsad fasad byggs från den östra sakristian till koret, den s k prästgången.	dito
1906–07	Genomgripande renovering genomförs. Golvet läggs i grön och vit marmor, förutom bänkkvarteren som har trägolv. Glasmålningar monteras i tvärskeppens runda fönster (Neuman och Vogels glasmästeri). Altaruppsatsens övre del förändras. Ny altarring med balusterdockor av brunröd marmor. Nya bänkar, öppna och ekådrade. De tvåvånga läktarna i norr och söder ersätts med läktare i ett plan med nya barriärer. Ny orgelläktare och orgel. Arkitekt Agi Lindegren. Väggar och valv dekormålas av Olle Hjortzberg.	dito
1907–08	Dopfund av vitgrå marmor, ritad av Thor Thorén.	dito
1922	Fasadrenovering då sockeln renhuggs från cementputs och nytt fasadtegel anpassas till det gamla genom räffling.	dito
1925	Taket på södra gravkoret byts från järnplåt till kopparplåt.	ATA
1931	Förslag från arkitekt Ragnar Hjort, som till stora delar har genomförts: ”Tag bort träpanelen i kyrkan. Lägg in ett enhetligare mörkt golv, nu finns för mycket vit marmor. Eventuellt ersätt marmorgolvet med kalksten. Bänkinredning i lämpligare färg. Rengöra valven från svarta. Förändra krönpartiet på altaruppställningen. Tag bort altarringen i marmor från 1906. Förändra färg på orgel, läktare och eksnickerier från gul till t ex ekton. Förändra värmeradiatorerna. Ersätt 1887 års ljuskronor i skeppet.”	dito

År	Händelse	Källa
1932	Ny kopparplåt på tornspiran.	Stenung
1935	Reparation av kyrkofönstren; ny blyinfattning av rutorna samt anbringande av ventilation.	ATA
1939	Orgeln utökas av A Holmberg till att omfatta 58 stämmor.	Nilsson 2001
1943	WC i anslutning till entrén i väster.	ATA
1945	Den höga bröstningspanelen från 1907 tas bort i koret .	dito
1947	Mindre restaurering då bl a nuvarande altarringen tillkommer. En förebild till denna var altarringen från ca 1780 som byttes ut 1907 till en av marmor.	Stenung
1949	De nuvarande takarmaturerna installeras, ritade av slottsarkitekten Ove Leijonhufvud.	dito
1964–65	Glasmålningar nedmonteras, nytt golv läggs i grå kalksten utan att gravarna berörs. Nedgången till tvärskeppets gravar har markerats med hållar av Ölandssten. I långskeppet läggs en ny sten av röd Ölandssten på Härlemans grav. Helt ny bänkinredning.	ATA
2005–06	Tornets fasad renoveras och spirans kopparplåt byts.	SSM

KÄLLFÖRTECKNING

ATA Antikvarisk-topografiska arkivet

SSM Stockholms stadsmuseums arkiv

Andersson, H O och Bedoire, F, *Stockholms byggnader*, Stockholm 1988

Johansson, B-I, I tidens stil. *Arkitekten Agi Lindegrens liv och verk*, Västerås 1997

Nilsson, C, *Kyrkguiden. Uägledning till kyrkorna i Stockholms stift*, Stockholm 2001

Petersens, L af och Bedoire, F, *Från Klara till City*. Stockholms innerstad i förvandling, Stockholm 1985

Staf, N och Brandel, S, *S Klara kyrka i Stockholm*, Sveriges kyrkor 6:1-2, Stockholm 1927

Stenung, J, *Sancta Clara kyrka*. Historik och vägledning, Uppsala 1952

Århem, B, *Klara kyrkogård*. Klockaren 1, Stockholm 2004